

یادآوری

یکی از راه‌های قدرتمندی اسلام، وحدت و همدلی مسلمانان است و معرفی عالمانی که در اصلاح امت اسلامی کوشش‌هایی کرده، و تلاش خود را در این راه وجهه همت خود قرار داده‌اند، نقش بسزایی در تحقق این آرمان دارد. در عصر حاضر سکوت در برابر حجم‌های فرهنگی و اعتقادی دشمنان، اسلام را از هر زمان دیگر آسیب‌پذیرتر می‌سازد؛ چنان که در گذشته نیز در اثر بی‌کفایتی زمامداران حکومت‌های اسلامی و دامن زدن آنان به اختلافات فرقه‌ای، بسیاری از آثار ارزشمند اسلامی را از دست داده‌ایم و سال‌های درازی سرمایه‌های فکری و هنری خویش را صرف اختلافات بی‌اساس کرده‌ایم.

برای اسلام با همه غنا و دارایی بی‌ظیرش، هیچ‌گاه این موقعیت پیش نیامده که آرزوهای خود را آن طور که شایسته است میان مسلمان محقق سازد. اکنون وقت آن است که نگاهی واقع‌بینانه‌تر و بی‌پیرایه‌تر به اسلام بیفکنیم و با بازگشتی دوباره به اخلاص و ایمان صدر اسلام، مشترکات مذاهب گوناگون اسلامی را در دستور کار خود قرار دهیم تا شاید اسلامی یکپارچه، قدرتمند و قوی را به ارمغان آوریم.

رسیدن به این هدف، عوامل گوناگونی را می‌طلبد که معرفی عالمان و فرهیختگان کشورهای اسلامی یکی از این عوامل است. در ادامه به معرفی یکی از عالمان مسلمان می‌پردازیم که نقش مهمی در تقریب مذاهب اسلامی، دعوت مردم به وحدت و همدلی و بیداری اسلامی ایفا کرده است.

«هم‌زیستی گروه‌های مختلف در اندیشه فتح‌الله گولن»

علاءالدین ملک‌اف^۱

چکیده

جنبش فتح‌الله گولن (Fethullah Gülen) گرچه ممکن است در ظاهر جنبشی غیرسیاسی و بی‌اهمیت به نظر بیاید، اما از جهات قابل‌توجهی پراهمیت و شایان توجه است. توجهی گذرا به جنبش‌های اسلامی حاضر در جهان اسلام و به خصوص منطقه پراهمیت خاورمیانه نشان می‌دهد که بیشتر جنبش‌های اسلامی موجود جنبش‌های بنیادگرا و دارای ضدیت با هم‌زیستی هستند. این جنبش‌ها عمدتاً سیاسی بوده و هدف آنها فتح دستگاه دولتی و پس از آن حاکم کردن تفسیری قشری و ضد تجدید از اسلام بر جامعه است. جنبش آموزشی فتح‌الله گولن در این میان وضعیتی متفاوت دارد.

واژگان کلیدی: هم‌زیستی گروه‌های مختلف، جنبش آموزشی، نسل طلایی، فتح‌الله گولن.

مقدمه

فتح‌الله گولن، روشن‌فکر مسلمان ترک در سال ۱۹۴۱ در روستایی نزدیک ارزروم در شرق آناتولی و نزدیک مرز ایران و ارمنستان زاده شد. گولن که ۶۹ سال از بهار عمرش گذشته است، نویسنده تئوری‌پرداز و عالم مذهبی و صوفی ترک است که بیشتر عمر خود را وقف یافتن پاسخ به پرسش‌هایی از این قبیل کرده است که آیا چنین امکانی میسر است که یک معتقد مذهبی تمام‌عیار باشیم و در عین حال با مردم مذاهب دیگر نیز روابط خوبی داشته باشیم؟ افزون بر این، آیا می‌توانیم در برابر ایده‌های جدید و روش‌های جدید فکری نیز با بینش و فکری باز برخورد کنیم؟ (Shahrvandemrouz.com)

چند وقت پیش، وقتی نشریات معتبر جهان، «فارین افیرز» (Foreign Affairs) ارگان رسمی شورای روابط خارجی آمریکا، «فارن پالسی» ایالات متحده و «پراسپکت» انگلیس از خوانندگانشان

۱- دانش‌پژوه دکتری فلسفه.

خواستند که مهم‌ترین روشن‌فکران عرصه عمومی را مشخص کنند کسی نمی‌توانست پیش‌بینی کند یک عالم دینی ترک با اختلاف بسیار زیادی مقام اول را از آن خود کند. به هر حال، فتح‌الله گولن، روشن‌فکر دینی اهل ترکیه که رهبر معنوی میلیون‌ها نفر در سراسر جهان به شمار می‌آید از سوی مردم و متفکران به عنوان تأثیرگذارترین روشن‌فکر دنیا انتخاب شد. او در کشورش از دید عده‌ای

۱- مجله «سیاست خارجی» در آمریکا که نشریه شماره یک سیاست جهانی به حساب می‌آید، به اتفاق مجله‌ای در انگلستان لیستی از نویسندگان، سیاست‌مداران، فعالان اجتماعی و فرهنگی شناخته شده گیتی را نشر نموده و از خوانندگانشان خواستند تا بگویند چه شخصیت‌هایی بر روند تفکر بشر دوران ما تأثیر بیشتری داشته است.

در این رأی‌گیری که بیشتر از پنجاه هزار نفر در آن شرکت نموده بودند به صد روشن‌فکر جهانی از قبیل نوام چومسکی و فرانسیس فوکویاما و برنارد لوپس و امثال ایشان رأی دادند. نتیجه‌ای که از رأی‌گیری به دست آمد هم برای کارمندان مجله و هم برای مردم آمریکا بسیار شگفت‌انگیز بود. آنچه بیشتر از همه مایه حیرت ایشان شده بود هویت دینی شخصیت‌هایی بود که در ترتیب اول تا دهم این لیست جا گرفته بودند.

اندیشه‌ساز اول این لیست فتح‌الله گولن دانشمند مسلمان و اصلاح‌گر نام‌آور ترکیه بود که از نه سال پیش بدین سو بدون جرمی از کشورش تبعید گردیده و در آمریکا اقامت گزیده است. جناب فتح‌الله گولن دارای ویژگی‌هایی است که کمتر کسی متصف به آن دیده می‌شود که یکی از آن ویژگی‌ها فروتنی بیش از حد وی می‌باشد.

شخصیت دوم این لیست، محمد یونس اقتصاددان مشهور بنگلادشی بود که در سال ۲۰۰۶ جایزه نوبل را به دست آورد. آقای محمد یونس مبتکر سیستم بانکی‌ای است که در مبارزه با فقر سرآمد دنیای ما شده است. بانکی را که وی رهبری می‌کند، مبلغ هفت بیون دلار به هفت ملیون بینوا قرض داده است که ۹۷ درصدشان را زنان تشکیل می‌دهند.

شخصیت سوم این لیست، یوسف القرضاوی دانشمند مسلمان مصری و رئیس انجمن جهانی دانشمندان مسلمان بود که از سال‌ها پیش به این طرف در قطر زندگی می‌کند.

شخصیت چهارم این لیست، اورحان پاموک داستان‌نویس مشهور ترکیه بود که در سال ۲۰۰۶ جایزه نوبل را گرفت. اورحان در عرصه‌های دین، دموکراسی و مدرنیته می‌نویسد.

شخصیت پنجم، اعتزاز احسن از قانون‌دانان و سیاست‌مداران پاکستانی است.

شخصیت ششم، عمرو خالد است. آقای عمرو با آن‌که در زمینه محاسبه تخصص دارد ولی در جهان عرب به عنوان دانشمندی دینی و اصلاح‌گری اجتماعی شهرت یافته است.

شخصیت هفتم این لیست، عبدالکریم سروش، استاد پیشین دانشگاه تهران می‌باشد که در عرصه‌های دین، فرهنگ، سیاست، فلسفه و تصوف قلم می‌زند.

شخصیت هشتم این لیست، طارق رمضان دانشمند مسلمان سوییسی است که در اصل، نواده امام حسن البنا اصلاح‌گر مشهور مصری می‌باشد.

برای نظم سکولار تهدید به حساب می‌آید و در حال حاضر در ایالات متحده به سر می‌برد. گولن که بسیار کم به مصاحبه تن می‌دهد در گفت‌وگویی با فارن پالسی از تفرش از تروریسم و بلندپروازی‌های سیاسی و نیز از این‌که چرا جنبش او به درستی فهمیده نشده، سخن گفته است. در این‌جا بعضی از پرسش و پاسخ‌های وی که در مصاحبه فارن پالسی آمده است، به دلیل اهمیت دیدگاه‌هایش ذکر می‌گردد:

- وقتی به عنوان تأثیرگذارترین روشن‌فکر جهان انتخاب شدید چه حسّی داشتید؟

- من هیچ وقت تصور نمی‌کردم به عنوان شخصیتی مهم در دنیا انتخاب شوم، و البته چنین آرزویی هم نداشتم. همیشه تلاش کرده‌ام که بنده خاکسار خداوند و عضو فروتن جامعه بشری باشم. قرآن می‌گوید بشر آفریده شده تا خداوند را بشناسد و پرستش کند. یکی از معیارهای پرستش خداوند این است که تلاش کنیم - با دوری از فساد و خشونت - وضع جهان بهتر شود. این نیازمند آن است که ما بتوانیم با تمام موجودات زمین همدردی داشته باشیم و دنیا را از منظر آنها ببینیم. فلسفه زندگی من همین است که من را وادار می‌کند از عناوین و رتبه‌بندی‌ها دوری کنم. البته نسبت به

➔ شخصیت نهم این لیست، محمد مداندی مسلمان اوگاندایی است که از طرف دیکتاتور مشهور اوگاندا، عیدی امین، تبعید شده بود و امروز در دانشگاه کلمبیا تدریس می‌کند و در عرصه اسلام و سیاست می‌نویسد.

شخصیت دهم این لیست، شیرین عبادی، فعال اجتماعی ایرانی می‌باشد که در زمان شاه به عنوان قاضی فعالیت می‌نمود. عبادی با آن‌که در آغاز از جمله طرفداران جمهوری اسلامی ایران بود ولی اکنون در صف مخالفان آن نظام قرار دارد. شیرین عبادی اولین ایرانی بود که در سال ۲۰۰۳ جایزه صلح نوبل را از آن خود نمود.

ده تن دیگری که در این لیست قرار گرفته‌اند، به ترتیب عبارت‌اند از:

۱۱- نوام چامسکی؛

۱۲- الگور، معاون رئیس جمهور کلینتون؛

۱۳- برنارد لوپس، مستشرق آمریکایی؛

۱۴- امبرتو ایکو، داستان‌نویس ایتالیایی؛

۱۵- حرسی علی، زنی از اهالی سومالی که در گذشته ساکن هلند بود و اکنون در آمریکا زندگی می‌کند.

۱۶- امارتیا سن، اقتصاددان هندی که در سال ۱۹۹۸ جایزه نوبل را دریافت کرد؛

۱۷- فرید زکریا، مدیر تحریر نیوزویک؛

۱۸- گیری کسپوری، از فعالان سیاسی روسیه؛

۱۹- ریچارد داوکنز، زیست‌شناس و نویسنده انگلیسی؛

۲۰- ماریو وارگاس، نویسنده و داستان‌نویس کشور پرو. (www.bashiransari.com)

محبت آنهایی که در این نظرسنجی به من رأی دادند بی تفاوت نیستم. هیچ وقت فکر نمی‌کردم به عنوان مهم‌ترین روشن فکر جهان در عرصه عمومی انتخاب شوم.

- هیچ بلندپروازی سیاسی ندارید؟

- هیچ وقت نداشته‌ام و نخواهم داشت. تنها چیزی که همیشه خواسته‌ام، توانایی برای جلب رضایت خداوند و درست شناساندن او برای دیگر انسان‌هاست.

- آیا اسلام با زندگی سیاسی مسلمانان در نقاط مختلف جهان سازگاری دارد؟

- اسلام دینی است که اصولاً بر جنبه‌های تغییرناپذیر زندگی و حیات تمرکز کرده است و یک سیستم سیاسی فقط مراقب جنبه‌های اجتماعی زندگی مادی ماست. اصول اساسی اسلام در مورد ایمان، عبادت، اخلاقیات و رفتار با تغییر زمان عوض نمی‌شود. اسلام یک نوع مشخص و غیرقابل تغییر دولت را پیشنهاد نمی‌کند. اسلام اصولی بنیادین را به وجود آورده که ما را به سمت درک سیمای کلی دولت رهنمون می‌سازد. پس اسلام یا رفتارهای مسلمانان را سیاست شکل نمی‌دهد.

- پس چرا لائیک‌های ترکیه این قدر به شما مظنون هستند؟

- من فکر نمی‌کنم تعداد زیادی از ترک‌ها نسبت به فعالیت‌های من تردید داشته باشند. البته شماری از ترک‌ها، به دلایلی مشخص، نسبت به داوطلبانی که با جنبش من همکاری می‌کنند بدبین هستند و آنها را در رسانه‌ها "افراطی" قلمداد می‌کنند. تعداد این منتقدین زیاد نیست، اما صدایشان به شدت بلند است و این می‌تواند باعث فریب خوردن تعدادی از ناظران شود.

- در سراسر جهان صدها مدرسه با مدلی که شما پیشنهاد کرده‌اید، یعنی آمیختن علم و مذهب، تأسیس شده است. مدارس را که توسط جنبش گولنیست‌ها مدیریت می‌شود، چگونه کنترل می‌کنید؟

- تنها نقش من در تأسیس این مدارس پیشنهاد دادن به مردم و دلگرم کردن آنها بود. اصلاً غیرممکن است که یک کنترل مرکزی بر آنها وجود داشته باشد. این مدارس در صد کشور دنیا پراکنده‌اند و افراد گوناگونی در تأسیس آنها نقش داشته‌اند. البته ممکن است بعضی از مدارس و مدیرانشان به یکدیگر نزدیک باشند و با هم به تبادل تجربه بپردازند.

- به نظرتان بزرگ‌ترین سوءبرداشت در مورد جنبش گولنیست‌ها چیست؟

- من نمی‌توانم مفاهیمی مثل گولنیست و گولنیسم را درک کنم. من فقط یک نویسنده و یک واعظ رسمی در میان مردم بودم. من هیچ تأثیر مستقیمی بر هیچ شخص یا فعالیتی نمی‌گذارم. حتی نمی‌توانم تصور کنم که یک نفر را به انجام کاری یا پذیرفتن عقیده‌ای مجبور کنم. البته ممکن است عده‌ای از مردم برای دیدگاه‌های من احترام قائل باشند و من از این می‌ترسم که نکند آنها با عقاید من گمراه شوند. عده‌ای فکر می‌کنند که من رهبر یک جنبش هستم. عده‌ای فکر می‌کنند یک

سازمان مرکزی مسئولیت همه نهادهایی را که به اشتباه به من مربوط می‌دانند بر عهده دارد. این دسته از ناظران فداکاری‌های آن دسته از مردمی که خود را وقف خدمت به خلق و جلب رضایت خداوند کرده‌اند نادیده می‌گیرند.

آنها سخاوت این مردم را نادیده می‌گیرند. چنین سوءبرداشت‌هایی باعث می‌شود که دیگران نسبت به منابع مالی مدارس ظنین شوند. اقلیت کوچکی در ترکیه من را به داشتن بلندپروازی‌های سیاسی متهم می‌کنند. من حتی توانایی این کار را ندارم، چون در طول سال‌های اخیر با بیماری‌های گوناگونی دست و پنجه نرم کرده‌ام.

- شما اسلامی میانه‌رو و متساهل را تبلیغ می‌کنید. فکر می‌کنید چه چیزی باعث تروریسم می‌شود؟

- اسلام از تروریسم و فعالیت‌های تروریستی متنفر است و آنها را کاملاً محکوم می‌کند. من بارها اعلام کرده‌ام که غیرممکن است یک مسلمان واقعی تروریست شود و یک تروریست را نمی‌توان مسلمان واقعی به حساب آورد. تروریسم یکی از گناه‌های اصلی است که به گفته قرآن کیفر آن آتش جهنم است. باید پذیرفت که مسلمانان در طول سده‌های اخیر در زمینه‌های علم و تکنولوژی عقب افتاده‌اند. جهان اسلام از اختلافات درونی، از اقدامات ضد دموکراتیک و از نقض حقوق اساسی بشر و آزادی رنج می‌برد، اما یک مسلمان هیچ وقت این مشکلات را با روی آوردن به تروریسم حل نمی‌کند. تروریسم محصول چندین مشکل بنیادین است که جهل، فقر و ترس مهم‌ترین آنها می‌باشد. شماری از مردم از جوانان و جاهلان سوءاستفاده می‌کنند، حتی به آنها مواد مخدر می‌خوراند تا دست به چنین جنایاتی بزنند؛ آن هم به خاطر ایده‌آل‌ها و اهداف احمقانه. برای شکست دادن تروریسم باید بپذیریم که همه ما انسان هستیم و خانواده یا نژادمان انتخاب خودمان نبوده است.

ما باید از ترس داشتن از دیگران رها شویم و از گوناگونی در سایه دموکراسی لذت ببریم. من اعتقاد دارم که دیالوگ و آموزش مهم‌ترین ابزار برای نادیده گرفتن اختلافات است.

- دوست دارید روزی به ترکیه باز گردید؟

- به شدت مشتاق دیدار کشورم و دوستانم در آنجا هستم. با این همه من مطیع سرنوشتم هستم و به هر آن‌چه خداوند حکم دهد، تسلیم می‌شوم.

جنبش گولن در درجه اول جنبشی غیرسیاسی است، اما نوع جهت‌گیری آن پیامدهای سیاسی مهمی در پی دارد. تربیت مسلمان مدرن، دارای اخلاق اسلامی و آموزش دیده در علم و دانش معاصر نتیجه فعالیت‌های این جنبش بوده است که بی‌شک اثرگذاری سیاسی در پی خواهد داشت. جنبش

گولن نوعی اخلاق اسلامی را به وجود آورده است که پایه و مایه آن مسئله آموزش است. پیروان این جنبش با مشارکت در نهادهای آموزشی به بخشی از جامعه مدرن ترکیه تبدیل می‌شوند.^۱ در واقع، جنبش گولن مسلمان‌هایی مدرن بار می‌آورد که در عمل به شکل‌گیری جامعه مدرن کمک می‌کنند. پس یکی از وجوه اهمیت گولن آن است که برخلاف جنبش‌های بنیادگرا نه تنها در برابر شکل‌گیری جامعه مدرن مقاومت نمی‌کند بلکه به شکل‌گیری آن نیز کمک می‌کند. دومین وجه اهمیت جنبش گولن را می‌توان انعکاس آن در شکل‌گیری فرهنگ توسعه در ترکیه دانست. اخلاقی که گولن مفهوم‌پردازی می‌کند، بسیار به اخلاق پروتستانی شبیه است. به عقیده ماکس وبر^۲ یکی از دلایل مهم انباشت سرمایه در غرب و عدم شکل‌گیری این فرآیند در شرق، به وجود آمدن نوعی زهد این دنیایی در چارچوب تفسیری کالوینیستی از جهان است.

در اخلاق پروتستانی و زهد این دنیایی تأکید زیادی بر کار بی‌امان وجود دارد. به عقیده وبر همین مسئله باعث شد که پروتستان‌ها فرآیند انباشت سرمایه را پیش ببرند. اخلاق گولن نیز با ترسیم مرگ پیش روی انسان بر لزوم خدمت تأکید بسیاری دارد. این خدمت در درجه اول در قالب کار بی‌امان متبلور می‌شود. شکل‌گیری چنین گفتمانی باعث شده که مسلمانان در فرآیند توسعه در ترکیه با نیرو و توان بسیاری مشارکت کنند. تبلور این امر را می‌توان در حضور پررنگ مسلمانان به خصوص اعضای برجسته فرقه نقش‌بندی در صنعت نساجی مستقر در آناتولی (Anadolu) مشاهده کرد.

ویژگی‌های شخصیتی

گولن خطیبی توانا است که از سن چهارده سالگی خطابه می‌کرده است. وی بیشتر آموزش‌های دینی خود را نزد پدر و در محله خود نزد علما و متصوفه فرا گرفته است. پدرش علاوه بر زبان عربی و ترکی، زبان فارسی را هم به او آموخت.

۱- حزب عدالت یک سازمان پیچیده است که از سوی مجموعه‌ای متفکران اداره می‌شود؛ مردانی مثل «ابراهیم کالین»، فیلسوف علم که ریاست پژوهشگاه SETA را برعهده دارد و «احمد داود اوغلو»، استاد سابق روابط بین‌الملل و استراتژیست سیاست خارجی اردوغان، که در حال حاضر وزیر امور خارجه ترکیه است.

رهبران AK و نیز گولن، برای محافظت از آزادی مذهبی، به شدت خواستار عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا هستند اما اکنون که چشم‌انداز دست‌رسی به آن روزبه‌روز کاهش می‌یابد، برخی از متفکران AK مزایای اقتصادی عضویت در اتحادیه را کم‌اهمیت جلوه می‌دهند و داود اوغلو در مورد نقش جهانی ترکیه - به جای اتحادیه اروپا - سخن می‌گوید. (مجله پراسپکت).

۲- Max Weber، جامعه‌شناس و فیلسوف بزرگ آلمانی.

وی از آغاز فعالیت‌های تبلیغی دینی‌اش، به نسل جوان، به‌ویژه دانش‌آموزان دبیرستانی و دانشجویان توجه ویژه‌ای داشت، که همین امر باعث می‌شد بسیاری از آنان پس از فراغت از تحصیل به جنبش وی بپیوندند و مروج اندیشه‌های وی باشند.

موضوعات و محورهای مواظ دینی گولن متنوع است؛ از مباحثی مانند نظریه تکامل گرفته تا شیوه‌های جدید آموزش، علوم، اقتصاد و عدالت اجتماعی. وی بحث‌های دینی‌اش را با احساسات، عواطف و بیانی رسا همراه می‌کند و عیبی نمی‌بیند از این که هنگام موعظه، اشکش بر گونه جاری شود. این امر نفوذ او را در دل مردم دو چندان می‌کند. از جلسات وعظ او فیلمبرداری می‌شود و این فیلم‌ها میان هوادارانش دست به دست می‌چرخد و تکثیر می‌شود.

شاگردانش به او لقب «خواجه افندی» داده‌اند، زیرا وی هم تحصیلات سنتی دینی داشته و هم به فلسفه غرب و به‌خصوص فلسفه کانت تعلقی ویژه دارد. برخی کتاب‌های او هم از پرفروش‌ترین کتاب‌ها در ترکیه و خارج از ترکیه بوده است.

نویسنده برجسته ترک، نوری اکمال، درباره وی می‌گوید: «او مردی سنتی است، مانند شخصیت‌هایی که در کتاب‌ها خوانده یا در فیلم‌ها دیده‌ایم. وقتی سخن می‌گوید، به طور مداوم استغفرالله می‌گوید. بسیار آرام و مؤدبانه سخن می‌گوید. بسیار فروتن است. با آهنگی یکنواخت سخن می‌گوید. او می‌داند که چه می‌گوید و در کاربست قواعد دستور زبان خطا نمی‌کند و از واژه‌های دوره عثمانی بهره می‌گیرد. هزینه نفوذ مردمی‌اش این بود که در دهه هفتاد قرن گذشته سه سالی را به اتهام ترویج فعالیت‌های ضد لائیک در زندان به سر برد. پس از آن بارها این تهمت را به گولن زدند، اما وی همیشه آن را رد می‌کند و می‌گوید: من مسلمان سکولار هستم و در پی تأسیس دولتی اسلامی نیستم، بلکه در پی اسلامی با صبغه ترکی هستم و می‌خواهم ایدئولوژی ناسیونالیسم ترک را اسلامی کنم».

به عبارت دیگر، تمام آن‌چه که گولن در پی آن است، احیای روابط میان دولت و دین - به همان شیوه معمولی در دولت عثمانی - است؛ همان دوره‌ای که امور دولت بر اساس قوانین وضعی بود، اما در همان حال مردم بدون هیچ تنگنایی شاعیر دینی‌شان را آزادانه به‌جا می‌آوردند.

گولن معتقد است: مسلمانان باید آموزشی را در پیش بگیرند که به ادغام آنان در جهان معاصر منتهی می‌شود و باید فن‌آوری و علوم جدید را فرا گیرند و از این رو از حضور پررنگ مسلمانان در نظام سیاسی و اقتصادی جهانی حمایت می‌کند. وی از مدافعان جدی پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپاست و می‌گوید با سیاسی کردن دین اسلام مخالف است، زیرا نباید دین را با دنیا درآمیخت و باید طبع هر کدام را حفظ کرد. اما مخالفان گولن، یعنی جریان لائیک ترکیه، معتقدند او حقیقتاً از

عرصه سیاست دور نیست، زیرا نفوذ سیاسی او در پنج سال گذشته در جریان حمایت از حزب عدالت و توسعه در انتخابات آشکار شده است.

مصطفی قاسم در پاسخ می‌گوید: ما به عنوان تشکیلاتی مهم و آماده از هیچ حزب سیاسی حمایت نکردیم. افراد هوادار به هر که بخواهند، رأی می‌دهند، با این حال درست است که بیشتر اعضای جنبش ما از گذشته تا کنون به حزب عدالت و توسعه رأی داده‌اند.

پیشینه تاریخی

طریقت نورجیه که می‌توان آن را از فعال‌ترین و مؤثرترین طریقت‌های موجود ترکیه برشمرد، به ملا سعید نورسی ملقب به بدیع‌الزمان (۱۲۵۵-۱۳۳۹ ش / ۱۸۷۶-۱۹۶۰ م) منتسب است. لقب بدیع‌الزمان نشان‌دهنده ذکاوت و نبوغ خاص وی می‌باشد. (کتاب التقرب (۳)، رجالات التقرب، محمد مهدی تسخیری، تهران، معاونت فرهنگی مرکز جهانی تقرب مذاهب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۷، ص ۲۷۹). سعید نورسی خود یکی از شیوخ طریقت نقشبندیه بود که در این طریقت طرحی نو در انداخت. حیات پرحادثه این شخصیت رازآلود، او را به یکی از جالب‌ترین رجال تاریخ معاصر ترکیه تبدیل نموده است. (مجله اندیشه تقرب، مقاله جمهوری ترکیه، نویسنده: ع. ر. امیردهی، شماره ششم، شال دوم، بهار ۱۳۸۵، ص ۱۵۸).

بدیع‌الزمان سعید نورسی میل باطنی خاصی به وحدت، هم‌گرایی و هم‌زیستی گروه‌های مختلف داشت. (Said Nursi, Bediüzzaman, Risale-i Nur Külliyyatından, Lemalar, İstanbul, Envar neşriyyatı, 1996, sahife 154). هم‌چنین وی به فعالیت‌های آموزشی و علمی برای تحوّل جامعه اعتقاد عمیقی داشت، به طوری که فعالیت خود را با برنامه‌ریزی در جهت ایجاد دانشگاهی به نام دانشگاه «الزهر» در مقابل دانشگاه «الزهر» در شهر وان ترکیه آغاز کرد. وی می‌خواست در دانشگاه «الزهر» علوم اسلامی با علوم جدید با هم تدریس شود. (کتاب التقرب (۳)، رجالات التقرب، محمد مهدی تسخیری، تهران، معاونت فرهنگی مرکز جهانی تقرب مذاهب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۷، ص ۲۷۹). بعد از مرگ نورسی پیروان وی در همان مسیری که او پا گذاشته بود، قدم نهادند. موفق‌ترین آنها فتح‌الله گولن بود.

گولن در درجه اول، از بدیع‌الزمان سعید نورسی متأثر بوده است. بدیع‌الزمان سعید نورسی در پی آن بود که با فعالیت‌های آموزشی، نسلی ایجاد کند که هم در اسلام ریشه داشته باشد و هم در دنیای مدرن و علمی مشارکت کند. گولن نیز در این جهت با نورسی هم‌سو بود. گولن بر آن بود که از مجرای آموزش، از افول مسلمین جلوگیری کند. یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های گفتمان گولن پیوند اسلام و آموزش است. بر این مبنا، وی در برابر اسلام‌گرایی سیاسی، اسلام‌گرایی آموزشی را مطرح

می‌کند. با وجود این، عقاید او یک رشته عقاید جزئی و ایدئولوژیک نبوده است بلکه در اثر تجربه آموزشی در طول زمان متحول شده است.

نورسی‌ها به دو شکل مختلف تبلیغ می‌کنند:

۱- ساخت مهد کودک، دبستان، دبیرستان، کالج‌ها، دانشگاه‌ها و مراکز علمی، پژوهشی و فرهنگی و تدریس در آنها؛

۲- تبلیغ در خانه‌ها. آنها برای عموم مردم خانه‌هایی تهیه می‌کنند و در آنها درباره مسائل علمی و اجتماعی مذاکره می‌کنند. هم‌چنین در آن‌جا کتاب‌های سعید نورسی را می‌خوانند و آنها را ترویج می‌کنند.

آنها مؤسسان مدارس امام خطیب هستند. مدرسه‌های امام خطیب از سال ۱۹۴۹م در ترکیه با هدف تربیت ائمه و خطبای دینی دولتی شروع به فعالیت نمود. در این مدرسه‌ها دروس عربی، قرآن، تفسیر، حدیث، تاریخ اسلام و فن سخنوری تدریس می‌شود. این نوع مدارس با استقبال چشم‌گیری به خصوص از جانب دانشگاهیان رو به روست. هم‌چنین این مدارس هر ساله پذیرش دارد و مدت دوره آن چهار سال می‌باشد. اشخاصی که دروس این مدرسه‌ها را خوب و با نمرات عالی بگذرانند می‌توانند برای ادامه تحصیل در امتحانات آکادمی‌های ترکیه شرکت نمایند. (Bekim Agai 'Fethullah Gu'len and his Movement's Islamic Ethic of Education' (2002), Critique: Critical Middle Eastern Studies, p. 11(1)).

فتح‌الله گولن را پدر اسلام اجتماعی می‌خوانند. او کسی است که اسلام اجتماعی را با اسلام سیاسی تقیه‌جو آمیخته است. هر چند در ترکیه معروف است که نجم‌الدین اربکان استاد و اسوه رجب طیب اردوغان، نخست وزیر اسلام‌گرای ترکیه است، اما تجربه حزب عدالت و توسعه نشان می‌دهد که استاد حقیقی وی فتح‌الله گولن است. در ترکیه، با هر کس - چه اسلام‌گرا و چه لائیک - سخن گفته شود، حتماً از جنبش گولن یاد می‌آورد. شریف ماردین نویسنده و استاد دانشگاه معتقد است: «در حال حاضر نمی‌توان پیش‌بینی کرد که این جنبش اساساً در پی چیست. البته آینده می‌تواند پاسخ این پرسش را بدهد. این جنبش به‌رغم تعدد و تنوع حوزه‌های فعالیتش هم‌چنان برای بعضی ناشناخته و مبهم به نظر می‌رسد و بسیاری از صاحب‌نظران در ترکیه و خارج ترکیه، نسبت به مقاصد و نیات درازمدت این جنبش اظهار بی‌اطلاعی می‌کنند.

این جنبش دارای جراید مختلف از جمله روزنامه‌ها و مجله‌ها و نیز شبکه‌های تلویزیونی متعدد و هم‌چنین شرکت‌های تجاری و مؤسسات خیریه فراوانی است. از این گذشته، این جنبش در بسیاری از کشورهای جهان، مراکز فرهنگی تأسیس کرده و نشست‌ها و همایش‌های سالانه منظمی در انگلیس، اتحادیه اروپا و آمریکا برگزار می‌کند. در این نشست‌ها که با همکاری دانشگاه‌های بزرگ

جهان برگزار می‌شود، ابعاد مختلف این جنبش و تأثیر و ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی آن بررسی می‌گردد. نقطه تمایز جنبش گولن از دیگر جنبش‌های اسلامی در منطقه و جهان این است که این جنبش به سبب ماهیت غیرسیاسی‌اش، با استقبال غرب روبه‌رو شده است. گولن از عمل‌گرایی و هوش بالایی برخوردار بوده و از اصطلاح «رهبری ترکیه» در منطقه استفاده نمی‌کند. وی مدارس و مراکز زنجیره‌ای بسیاری را رهبری می‌کند.

تا کنون علت اصلی اقامت فتح‌الله گولن در آمریکا به‌طور رسمی اعلام نشده است، اما در دسرهای گولن با مقامات ترکیه از ۱۸ ژوئن سال ۱۹۹۹ و از زمانی آغاز شد که در تلویزیون ترکیه سخنانی را بر زبان آورد که برخی آن را انتقاد ضمنی از نهادهای دولتی ترکیه تلقی کردند و پس از آن، دادستان ترکیه درباره سخنان وی به تحقیق پرداخت.

بلنت اجویت که در آن زمان نخست‌وزیر ترکیه بود، خواستار بررسی این موضوع در فضایی آرام و به دور از شبکه‌های تلویزیونی ترکیه شد. هم‌چنین از گولن و مؤسسات آموزشی‌اش دفاع کرد و گفت: مدارس گولن فرهنگ ترکیه را در جهان ترویج می‌کند و ترکیه را به جهان می‌شناساند.

امروزه گولن روابط گسترده و ممتازی با بسیاری از سیاستمداران ترک دارد. وی از سال ۱۹۹۴ با رؤسای جمهور، نخست‌وزیران، رهبران احزاب سیاسی و تاجران منتفذ نیز دیدارهایی داشته و روزنامه‌های ترکیه بارها با وی به گفت‌وگو نشستند. در سال ۱۹۹۷ سلیمان دمیریل از سوی مؤسسه آموزشی گولن، جایزه دریافت کرد. گولن با اجویت نخست‌وزیر فقید ترکیه هم دیدار کرده است. وی مانعی برای دیدار با هیچ عالم دینی نمی‌بیند؛ گاه با خاخام‌های یهودی اسرائیل دیدار می‌کند، گاه با رهبر کلیسای ارتدکس و گاه در واتیکان با پاپ. (پگاه حوزه، شماره ۲۵۲).

اگر چه اکنون گولن در ایالات متحده اقامت دارد، اما از دامنه نفوذش در ترکیه کاسته نشده است. پنج کانال تلویزیونی در اختیار این جنبش است که کانال اصلی‌اش STV است. پایگاه اینترنتی گولن به ۲۱ زبان فعال است.

سیر تحولات فکری فتح‌الله گولن

تا سال ۱۹۹۰ جنبش فتح‌الله گولن چنان گسترده شده بود که ۱۵۰ مدرسه خصوصی، ۱۵۰ مرکز آموزشی جانبی و تعداد بیشتری خوابگاه در نقاط مختلف ترکیه ایجاد کرده بود. پس از آن نیز توسعه جنبش ادامه یافت و جنبش حتی جنبه‌ای بین‌المللی به خود گرفت. جنبش در سال ۱۹۹۷ بیش از ۲۵۰ مؤسسه آموزشی و ۲۶۵۰۰ دانش‌آموز در دنیا داشت. البته باید توجه داشت که این مراکز تعلیمات دینی نمی‌دهند، بلکه عمدتاً اخلاق تدریس می‌کنند.

اما به راستی اهمیت یک جنبش آموزشی در چیست؟ در پاسخ باید گفت، مشارکت در بخش آموزشی نتایج بسیار مهمی دارد. آموزش وسیله بسیار مهمی برای ایجاد سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی می‌تواند به شکل سازمان‌های اجتماعی مثل شبکه‌های هنجارها و شبکه‌های اعتماد در بیاید؛ این شبکه‌ها کارآمدی جامعه را با اعمال هماهنگ بهبود می‌بخشد. هم‌چنین از رابطه آموزش و تغییر اجتماعی نیز نمی‌توان غافل بود. این نیروهای انسانی هستند که تغییرات اجتماعی را شکل می‌دهند و این نهاد آموزشی است که این نیروهای اجتماعی را ایجاد می‌کند.

در نتیجه همین رابطه آموزش و تغییر اجتماعی بوده است که از سال ۱۹۹۹ مخالفت‌هایی با گولن صورت گرفت. گولن با نهادهای آموزشی گسترده‌اش توانسته بود نسلی تحصیل کرده، کاردان و آشنا با جهان مدرن و در عین حال از نظر ارزشی متفاوت با نخبگان کمالیست به وجود بیاورد. به این ترتیب این نسل جوان خود را به عنوان جانشینی برای نخبگان کمالیست مطرح کرد.

جنبش گولن گرچه کاملاً غیرسیاسی بوده، اما به جهت تغییرات اجتماعی که پدید آورده به صورت بالقوه توان اثرگذاری در حوزه سیاسی را نیز دارد.

زمانی که گولن وارد فضای فرهنگی و اجتماعی ترکیه شد سه موضع اصلی در باب مدرنیته و غرب وجود داشت:

۱- کمالیسم: نخبگان کمالیست که عمدتاً در فرانسه تحصیل کرده بودند به طور عمیق به ماتریالیسم و پوزیتیویسم گرایش داشتند. آنها از داروین‌یسم برای اثبات غیرعقلانی بودن دین استفاده می‌کردند. به نظر آنان، علت اصلی عقب‌ماندگی ترکیه فقدان تکنولوژی علمی بود. آنها هم‌چنین دین را علت عقب‌ماندگی ترکیه می‌دانستند و تصریح می‌کردند تا دین و نهادهایش هستند، خرافات هست. کمالیست‌ها معتقد بودند تحول علمی نیازمند یک تحول فرهنگی است و برای آن که علم در ترکیه پا بگیرد، فرهنگ دینی و خرافی ترکیه باید تغییر کند. به این ترتیب، آنها تغییر را تنها در حوزه علمی و تکنولوژیک نمی‌دیدند بلکه بر ضرورت تغییر در کل جامعه پای می‌فشرده‌اند. کمالیست‌ها می‌گفتند اروپا گلی است که باید آن را با خارهایش پذیرفت.

۲- سنت‌گرایان: سنت‌گرایان برعکس کمالیست‌ها بی‌دینی را علت سقوط عثمانی می‌دانستند. آنها علم غربی و مدرنیته را در برابر و مخالف اسلام می‌دیدند و معتقد بودند باید از ارتباط با دولت مدرن و نهادهایش از جمله آموزش اجتناب کرد. آنها در نتیجه این طرز تفکر در جامعه مدرن ترکیه به حاشیه رفتند و موقعیت اجتماعی‌شان تنزل کرد.

۳- بدیع‌الزمان سعید نوری: او به اهمیت علم پی برده بود و معتقد بود علم و اسلام با هم ارتباط درونی دارند؛ به عبارت دیگر، اسلام به مسلمانان حکم می‌کند علم بیاموزند و اساساً علم‌آموزی در راستای مسلمانی است. او اما به خطر پیروی کورکورانه از پوزیتیویسم نیز اشاره می‌کرد. به نظر او

مسلمانان می‌بایست به فهمی بومی از علم برسند. او این فهم را چنین ترسیم می‌کرد که علم برای فهم قوانین طبیعت و هنر آفریدگار لازم است. یکی از پیروان او به نام نارکو نیز بر آن بود که علم یکی از چهار راه فهم وجود خداست. (Elisabeth O'Zdalga (2003) 'Secularizing Trends' in Fethullah Gu'len's Movement: Impasse or Opportunity for Further Renewal?' (Critique: Critical Middle Eastern Studies, p. 12(1).

گولن خود در مدارس دینی تحصیل کرد و در همان ایام با نوشته‌های نورسی آشنایی پیدا کرد و به یکی از اعضای فعال جماعت پیروان او تبدیل شد. او تا پیش از سال ۱۹۸۰ مطابق ایده‌های جنبش نارکو عمل می‌نمود و سعی می‌کرد بین دانش علمی معنوی و الهی اتحاد برقرار کند. گولن طی فعالیت‌هایش متوجه شد که جوانان به دلیل سیاست‌های دولت، دانش دینی ندارند. او در اولین قدم، یک اردوگاه تابستانی نزدیک ازمیر برپا کرد که در آن‌جا به تدریس متون کلاسیک دینی و تعلیم نورسی پرداخته می‌شد. در آن‌جا به دانش‌آموزان می‌آموختند که چگونه هویت اسلامی را در جامعه سکولار حفظ کنند.

گولن کم‌کم توانست از طریق همین فعالیت‌های آموزشی افرادی را جذب کند که ایده‌های او را از نظر پولی و کاری حمایت می‌کردند. به این ترتیب او فعالیت‌های خود را توسعه داد و قادر شد خانه‌هایی برای تدریس علوم دینی ایجاد و خوابگاه‌هایی نیز تأسیس کند.

ناآرامی‌های اواخر دهه ۱۹۷۰ باعث شد که گولن و پیروانش به تدریس در مدارس عمومی روی بیاورند؛ انگیزه اصلی آنان مقابله با چپ‌گرایی بود که مسبب ناآرامی‌های اجتماعی بودند. در همین زمان او اولین درشانه (مرکز مطالعه برای آمادگی کنکور) را تأسیس کرد. او در سال ۱۹۷۹ مجله سیزینتی را منتشر ساخت. این مجله به دنبال سنتز دانش و اسلام بود. در همین مقطع گولن توجه خود را از فرد به جامعه معطوف ساخت. او دیگر به دنبال ایجاد یک الیت ترکی با جهت‌گیری مدرن و اسلامی برای هدایت کشور بود.

پس از کودتای ۱۹۸۰ گولن از کودتا دفاع کرد. او به این نتیجه رسید که مدارس با موضوعات غیردینی می‌توانند در خدمت نیازهای دینی باشند. او در پی ایجاد مدارس سکولاری بود که معلمان آن انگیزه مذهبی داشته باشند و بر ارزش‌های ترکی - اسلامی تأکید کنند. در همین زمان دولت نیز برای اولین بار اجازه داد مدارس خصوصی تأسیس شود.

اولین گام‌های به وجود آمدن اخلاق آموزشی در همین مقطع برداشته شد. گولن می‌خواست الیتی (Elita) ایجاد کند که ایده‌های او را در شکل‌دهی به جامعه اجرا کنند. او به این نتیجه رسیده بود که یک بوروکرات یا تاجر بیشتر می‌تواند جامعه را شکل دهد تا یک واعظ مذهبی، چون بخش

دینی جامعه بسیار حاشیه‌ای و محدود است. او آموزش باکیفیت و با ارزش‌های اسلامی ترکی را راه خدمت مسلمانان به جامعه خود می‌دانست.

در سال ۱۹۹۰ جهت‌گیری او جهانی‌تر شد. او بر جنبه‌های جهان‌شمول اخلاق اسلامی تأکید و گروه‌های وسیع‌تری را جذب کرد. پیروان او بر آن بودند که این نوع آموزش راهی است که ترکیه می‌تواند در کنار ادغام در جهانی شدن، هویت خود را نیز حفظ کند. آنها می‌گفتند آموزش، به برقراری ارتباط با افراد دیگر و حل اختلافات کمک می‌کند.

فعالیت‌ها و جنبش آموزشی فتح‌الله گولن

۱- کار به عنوان وظیفه مقدس

خدمت نیز یکی از مفاهیم کانونی گفتمان گولن است. از منظر گولن خدمت یعنی شخصی خودش را وقف اسلام دیگران کند؛ یعنی به گونه‌ای به آنان کمک کند که برای آخرتشان سودمند باشد.

گولن به شخصه خودش فردی سخت‌کوش و ساعی است. وی تأکید بر کار و خدمت را به تمامی با مرگ در هم می‌تند. او در مواعظش بسیار به مرگ اشاره می‌کند و می‌گوید چون مرگ در پیش است ما باید به شدت کار کنیم تا سعادت و رستگاریمان را تحقق بخشیم. در گفتمان گولن کار کردن عملی مذهبی است. او این آموزه را این‌گونه توجیه می‌کند که هرچه بیشتر کار شود پول بیشتری برای صرف در راه اسلام اندوخته می‌شود، پس بدیهی است هر چه بیشتر کار کنیم بیشتر به اسلام خدمت کرده‌ایم. کار هم‌چنین گونه‌ای تهذیب نفس هم هست.

وی در این میان اشاره می‌کند که آموزش نیز کاری مقدس است، در نتیجه، صرف پول در آن هم عملی مقدس است؛ به عبارت دیگر، اگر کسی کاری بکند و پولی بیندوزد و آن را خرج آموزش کند پولش را صرف کاری مقدس کرده است، پس کارش هم مقدس بوده است. به نظر گولن این‌که تنها روح خود را نجات دهیم کافی نیست، بلکه وظیفه داریم برای نجات و رستگاری روح دیگران نیز بکوشیم. حال این نجات دیگران دو راه دارد: یا انسان خود وارد کار آموزشی شده و معلم می‌شود، یا کار دیگری می‌کند و پولش را در کار آموزشی صرف می‌کند.

این تأکید گولن، به اخلاق پروتستانی و زهد این دنیایی که وبر در تحقیق معروفش آن را بررسی قرار نموده، بسیار شبیه است. در هر دوی این تفاسیر دنیا محلی فضیلت‌مندانه است؛ یعنی محلی است که تلاش در آن باعث سعادت‌مندی انسان می‌شود.

هر دو سعی می‌کنند دنیا را در راه آرمان زاهدانه‌شان تغییر دهند و نکته مهم این است که این تغییر را به وسیله عقلانیت انجام می‌دهند.

خدمت در اصطلاح گولنی معادل زهد این‌دنیایی در اندیشه پروتستانی است. آنها برعکس تفاسیر گذشته، تحصیل مال را خوب می‌دانند. آنها تجمل را بد می‌دانند نه صرف انباشت سرمایه را. گولن در این‌جا مفهوم انسان فعال را مطرح می‌کند. انسان فعال انسانی است که کار می‌کند تا آن‌جا که جهان بهشت شود. گولن خودش می‌گوید در روز سه ساعت برای خواب و دو ساعت برای ضروریات کافی است و باقی ساعات را باید به خدمت گذراند. این تأکید نیز به شدت به اخلاق پروتستانی شبیه است.

این مفهوم‌پردازی در باب خدمت و رابطه آن با رستگاری دو مزیت اساسی برای جنبش آموزشی گولن ایجاد کرد: اولاً پول و منابع زیادی بدین وسیله به سوی فعالیت‌های جنبش سرازیر شد؛ ثانیاً این طرز تفکر چنان به معلمان انگیزه داده است که در سخت‌ترین شرایط فعالیت می‌کنند.

۲- اسلامی کردن دانش سکولار

یکی از پرسش‌هایی که احتمالاً پیرامون جنبش اسلامی گولن ایجاد می‌شود این است که چرا معلمان مذهبی در مدارس غیرمذهبی تدریس می‌کنند. در گفت‌وگو با گولن در پاسخ این پرسش به چند نکته اشاره می‌شود: آنها معتقدند علوم جدید روش صحیح فکر کردن را می‌آموزد؛ در نتیجه، آموزش آنها به خودی‌خود سودمند است. به اضافه، طبق گفت‌وگو با گولن، اگر معلمان با ارزش‌های اسلامی این علوم را تدریس کنند این تدریس کاربرد صحیح این علوم را نشان می‌دهد و این‌که این علوم به درستی به کار برده شود خود یک ارزش اسلامی است.

به همین دلیل در جنبش گولن تدریس دانش به غیرمسلمانان مذموم دانسته نمی‌شود. دلیل این امر مشخص است؛ آموزش دانش به فرد باعث ارتقای او می‌شود و فردی که ارتقای شخصی یافته است زمینه لازم را برای شناسایی بعدی اسلامی دارد.

به همین منظور، برای نمونه، گولن حدود هزار مدرسه، چندین دانشگاه، روزنامه و شبکه تلویزیونی در جهان راه‌اندازی کرده و نمادهای فرهنگی ترکیه را با محوریت اسلام - ترک تبلیغ و ترویج می‌کند. روزنامه‌ای به نام زمان (Zaman gazetesi) که وابسته به گروه گولن است، با یک میلیون تیراژ با چند زبان چاپ می‌شود. این مسئله باعث شده در سال‌های اخیر ترکیه علاوه بر بهره‌مندی اقتصادی، به عنوان یک کشور طرفدار صلح و ثبات در منطقه شناخته شود. (www.bashgah.net).

نکته دیگری که در جنبش گولن بر آن تأکید می‌شود این است که فقط با دانش می‌توان به اسلام خدمت کرد. کسی که دانش دارد برای اسلام و جامعه مفید است و کسی که دانش ندارد حتی اگر نیتش هم خیر باشد می‌تواند مضر باشد، زیرا نمی‌داند ابزارهای مناسب برای رسیدن به هدف چیست و چگونه باید آنها را به کار ببرد.

بر اساس این، یکی از اهداف اصلی جنبش گولن جنگ علیه جهالت تبیین می‌شود. تدریس دانش - به هرکس که باشد - در حقیقت جنگ علیه جهالت است و روشن است که جنگ علیه جهالت خدمت به اسلام می‌باشد. آنها معتقدند آن‌چه برای انسان خوب است برای اسلام هم خوب است. محققان این پدیده را جهان‌شمول شدن اصول اسلام یا اسلامی شدن نهادهای آموزشی سکولار خوانده‌اند.

نسل طلایی

فتح‌الله گولن سه هدف اصلی را در فعالیت‌های خود دنبال می‌کرد: او اولاً در پی آگاهی‌بخشی به مسلمین بود؛ ثانیاً می‌خواست بین علم و دین رابطه برقرار و آموزه‌های ماتریالیسم را ابطال کند؛ ثالثاً او می‌خواست با تجدیدنظر در قرائت سنتی از اسلام، خاطره جمعی مسلمانان را بازسازی کند.

راهی که او برای رسیدن به این اهداف برگزیده بود آموزش بود. او می‌خواست از مجرای آموزش، نسلی طلایی ایجاد کند. این نسل، ایمان، دانش، اخلاق و هنر را با هم می‌آمیخت و می‌توانست منشأ تحولات مطلوب و مورد نظر گولن شود. (Yavuz, Hakan (2004) 'Opportunity Spaces, Identity, and Islamic Meaning in Turkey', in Islamic 'Activism, eds. by Quintan Wiktorowicz, Indian University Press).

به عقیده وی در سطح جهان باید نسل طلایی آفریده شود؛ نسلی که به اوصاف پیامبر ﷺ متصف است. برای تحقق این پروژه در سطح جهان تعداد ۱۸۲ مدرسه، ۳۰۰ کالج و ۲۴۰ خوابگاه دانشجویی تأسیس کردند. در دومین مرحله، پروژه انتقال خدمت آموزشی و تبلیغی به خارج از ترکیه شروع شد و در ۵۲ کشور جهان مؤسسات آموزشی افتتاح کردند.

فتح‌الله گولن در رابطه با فرستادن مدرّسین نوری به جمهوری آذربایجان می‌گوید: «دوستانم حاجی کمال اریمز، سعادت‌الدین باشر و خالد اسن دیر را وقتی به جمهوری آذربایجان اعزام نمودیم که خیابان‌های آذربایجان را تانک‌ها اشغال کرده بودند. ترانه خوش استقلال آذربایجان از پشت میله‌های آهنین اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی به گوش می‌رسید و امکان مواجهه خطرات جاری و جانی بود و احتمال زیر تانک‌های روسیه له شدن، مرگ آنها همانند آذری‌ها وجود داشت، ولی در آن شرایط پیشنهاد افتتاح مدرسه به آذری‌ها و قبول کردن و شادی آنان ما را به تحرک بیشتر واداشت. هدف ما تأسیس مکانی در خارج از کشور جهت تعلیم و تربیت و ارائه خدمات آموزشی قبل از دیگران و نیز پر کردن این خلأ را قبل از ایران و توران در سر داشتیم. آذری‌ها بیش از انتظار ما علاقه و توجه ابراز کردند و ما هم الحق تلاش غیر قابل وصف ارائه دادیم.» (مجله آفاق، شماره ۳، ص ۲۷).

تعداد کالج‌های رسمی نوری‌ها در جمهوری آذربایجان به عدد ده رسیده است. البته یک دانشگاه به نام «دانشگاه قفقاز» هم به نوری‌ها منتسب است. همه این کالج و دانشگاه‌ها از سوی

شرکت آموزشی «چاغ» احداث شده است. هم‌اکنون در مدارس و کالج‌های نرسی در جمهوری آذربایجان ۱۸۳۰ دانش‌پژوه تحصیل می‌کنند. دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه قفقاز حدوداً دو هزار نفر می‌باشند. البته باید اضافه نمود که روز به روز بر تعداد دانشجویان این دانشگاه افزوده می‌شود. (Az.fgulen.com).

نرسی‌ها در شهرهای بزرگ جمهوری آذربایجان یک خانه وسیع را به تبلیغ جوانان اختصاص داده و با دعوت خویش، جوانان را به این خانه‌ها جذب می‌کنند. هدف آنها از این کار این است که مردم با بدیع‌الزمان سعید نرسی آشنایی عمومی پیدا کنند. از تمام قشرها به این خانه‌ها رفت و آمد دارند.

خصوصیات این نسل طلایی از دیدگاه گولن چیست؟

اولین خصوصیت این نسل ایمان است. ایمان اهداف را به مؤمن نشان می‌دهد. علم نیز تنها زمانی که از آن در جهت اهداف مؤمنانه استفاده شود، مفید خواهد بود. در تصور گولن از نسل طلایی، عشق نیز جایگاهی اساسی دارد. نسل طلایی نسلی با محبت است؛ نسلی است که به انسان و انسانیت عشق می‌ورزد.

ویژگی دیگر این نسل آرمان‌گرایی و از خودگذشتگی است. این نسل ارزش‌های اخلاقی را از مجرای دانش به عمل تبدیل می‌کند که یکی از اقسام مورد توصیه این عمل همان فعالیت آموزشی است. در حقیقت، این ایده‌آلی که از نسل طلایی ترسیم می‌شود نقدی به ایده‌آل کمالیستی است. ارزش‌هایی که گولن بر آنها تأکید می‌کند، در الگوی کمالیستی جایی ندارند.

مفهوم نسل طلایی رفته‌رفته از مفهومی منفصل به مفهومی جهان‌شمول تحول یافت. نسل طلایی با این تحول بیشتر با جهانی شدن همراه شد. نسل طلایی دیگر نسلی نبود که می‌خواست تنها ترکیه یا مسلمانان را نجات دهد، بلکه نسلی بود که در صورت شکل‌گیری نجات‌بخش جهان بود.

از نظر گولن مهم‌ترین نقش در شکل‌گیری این نسل به معلمان تعلق دارد. این معلمان هستند که در عمل علم را با خرد ترکیب می‌کنند و آن را با ارزش‌های اسلامی می‌آمیزند. علم ماتریالیست که از ارزش‌ها تهی شده به نظر گولن و پیروانش در قبال جنگ‌ها و بدبختی‌ها مسئول بوده است، زیرا مسئله جدا بودن ارزش از واقعیت این نتیجه منطقی را در پی دارد که فعالیت علمی نسبت به پیامدهایش هیچ مسئولیتی ندارد.

گولن با مطرح کردن این رسالت سنگین معلمان و تأکید بر حرفه مقدس معلمی توانست وجوهات مذهبی را از مساجد به مدارس هدایت کند. دلیل این امر آن بود که او تأکید داشت که فهم خلقت به دانش نیاز دارد و در نتیجه، حرفه‌ای که پرورش‌دهنده و منتقل‌کننده این دانش است

حرفه‌ای مقدس خواهد بود. گولن تا بدان‌جا این استدلال منطقی را دنبال می‌کند که معلمی را راهی برای رستگاری می‌شمارد.

در گفتمان آموزشی گولن مفهوم ارشاد نیز نقشی کلیدی دارد، اما باید متوجه بود که ارشاد در گفتمان گولن فحوائی متفاوت با معنای سنتی آن دارد. گولن در واقع دایره مفهوم ارشاد را گسترش می‌دهد. در گفتمان سنتی، ارشاد تنها به معنای هدایت به سمت ارزش‌های دینی و تبلیغ مذهبی است، ولی گولن آموزش هر علمی را ذیل ارشاد قرار می‌دهد. ارشاد فقط تدریس در مدارس مذهبی نیست؛ وقتی معلم در مدرسه‌ای غیرمذهبی تدریس می‌کند و از طریق تدریس روح دیگران را نجات داده و راه درست را به آنها نشان می‌دهد نیز فعالیتش ارشاد است.

در این میان باید به تغییر فحوائی مفهوم تبلیغ نیز اشاره کرد. از نظر گولن معلم باید به تبلیغ اسلام بپردازد، ولی این تبلیغ نیز با تبلیغ سنتی متفاوت است. در معنای سنتی، شخص مبلغ تعالیم دینی را برای مستمعان بیان می‌کند و به اصطلاح تبلیغ را از راه موعظه پیش می‌برد، ولی معلمانی که گولن می‌پروراند علوم دینی تدریس نمی‌کردند، بلکه آنها به تدریس علوم تجربی و دقیقه می‌پرداختند، ولی در عین حال سعی می‌کردند از نظر اخلاقی برای دانشجویان الگو باشند. در واقع آنان تبلیغ را به صورت تمثیل انجام می‌دادند. آنها به صورت مستقیم به تبلیغ تعالیم اسلامی نمی‌پرداختند، بلکه سعی می‌کردند از طریق اعمال و رفتارشان برای دانش‌آموزان الگو و اسوه باشند و به این وسیله ارزش‌های مذهبی را تبلیغ کنند.

۱- تشکیل حکومت جمهوری اسلامی در ایران و هراس غرب از گسترش مکتب خمینیسم (طرفداران امام خمینی علیه السلام و الگوگیری دیگر کشورهای مسلمان از آن و حرکت به سوی تشکیل «دولت اسلامی»، فرقه‌سازی را به پله دوم کشانده و تبلیغ «تکثرگرایی اسلامی» را به سلاح خط مقدم غرب علیه اسلام بدل کرده است. ماجرای بیرون کشیدن جنازه پوسیده «پلورالیسم دینی» از گور و سعی در جا انداختن مفهوم جدید «پلورالیسم اسلامی»، زمانی معنادارتر می‌شود که هدف نهایی مروجان تکثرگرایی دینی و حامیان آنها از این اقدام، موشکافی شود.

تکثرگرایی اسلامی به دنبال این است که بگوید هر کسی آزاد است قرائتی از اسلام داشته باشد و تفسیر او نیز محترم بوده و هیچ‌کس حق اعتراض به او را ندارد. چنانچه اعتراضی صورت گیرد، حقوق بشر و آزادی خدشه‌دار گردیده و این امر، برای معترض تبعات ناگواری به همراه خواهد داشت.

اما حصول پلورالیسم به خودی خود نمی‌تواند یک هدف غایی باشد و باید دید چه استفاده‌ای از شکل‌گیری یک جامعه پلورالیستی می‌شود. به این توصیف از امت مسلمانان که مرحله بعد از رویش قرائت‌های متعدد از اسلام است، توجه کنید: «مسلمانان جهان نه تنها در دیدگاه‌های مذهبی، بلکه هم‌چنین در جهت‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی، از جمله برداشتشان از دولت؛ برتری شریعت (قانون اسلامی) در مقابل دیگر منابع قانون؛ حقوق بشر، به خصوص حقوق زنان و اقلیت‌های مذهبی؛ و حمایت، توجیه یا تحمل خشونت در پیشبرد برنامه‌های سیاسی و مذهبی دارای اختلاف هستند.»

➔ از آن رو می‌گوییم «مرحله بعد از پلورالیسم اسلامی»، که مروجان این ایده به محض اطمینان از وجود قرائت‌های متعدد از اسلام و وجود اختلافات عمیق میان مسلمانان، نه تنها دیگر بدان مؤمن نیستند، که دگرباره آن را در گور فرو برده و سخن از اسلام واحدی به زبان می‌آورند که خوشایند گفتمان غالب زمان و نظم نوین جهان است، زیرا به عقیده آنها برخی قرائت‌ها از اسلام «افراطی» بوده و «مطبوع» نیست. مسلمانان نیز به ناچار محکوم به حرکت در مسیر این اسلام واحدند و اگر شخص یا گروهی دم از دیگر قرائت‌های ممکن از اسلام بزند، از اسلام خارج است! از این جهت است که طرفداران آزادی مذاهب در واشنگتن، شعبه‌ای را به نام آزادی مذهبی (Religious Freedom) در داخل بنیاد «خانه آزادی» تأسیس کرده و به حمایت از این مسلمانان! برمی‌خیزند و حتی برای آنها شرایط و لوازم تبلیغ دینشان را نیز فراهم می‌آورند.

مؤسسه آمریکایی رند (RAND) در سال ۲۰۰۷ با این پیش‌فرض که هم‌اکنون پلورالیسم اسلامی تحقق یافته و چندین نوع اسلام در جهان وجود دارد، نقشه راهی برای دولت‌مردان آمریکا ارائه کرد که در آن از قرائتی از اسلام با عنوان «اسلام میانه» (Moderate Islam) سخن رفت؛ اسلامی که روش و منش آن کاملاً بر اهداف امپریالیستی آمریکا منطبق بوده و این مؤسسه ضرورت حمایت مادی و معنوی از مسلمانان میانه‌رو و تلاش برای گسترش این نوع از اسلام را اولویت نخست سیاست خارجی آمریکا خواند. این مؤسسه آمریکایی بزرگ‌ترین ویژگی مسلمانان میانه‌رو را که شایسته حمایت آمریکا هستند، حمایت از دموکراسی دانسته و اضافه می‌کند که «حمایت از دموکراسی به معنای مخالفت با مفهوم دولت اسلامی است». دیگر ویژگی مهم مسلمان میانه‌رو آن است که به قوانین اسلام پای‌بند نباشد: «باید دید چه کسانی خواهان اجرای قانون شریعت هستند. تفاسیر محافظه‌کارانه از شریعت با دموکراسی و حقوق بشر پذیرفته شده از سوی جامعه بین‌المللی سازگاری ندارد». در گزارش مؤسسه رند آمده است: «در نبرد ضد اسلام رادیکال، مسلمانان میانه‌رو، لیبرال و سکولار با ارزش‌های منطبق با ارزش‌های جهانی که اساس تمامی جوامع لیبرال و مدرن می‌باشد، شرکای بالقوه غرب خواهند بود». باید به این نکته ظریف توجه ویژه داشت که تنها کسانی مورد حمایت قرار می‌گیرند که خیال ورود به عرصه سیاست و حکومت را در سر نداشته باشند. بنیادهای USAID (آژانس آمریکا برای توسعه بین‌المللی) و NED (بنیاد اعانه ملی برای دموکراسی) نیز برای حمایت مالی و تبلیغاتی از این گروه‌ها در نظر گرفته شده است. هم‌چنین تأکید شده است که برای تبلیغ و ترویج این قرائت از اسلام، «باید از رادیو و تلویزیون‌های محلی میانه‌رو و نیز وب-سایت‌ها و دیگر رسانه‌های غیرسستی بهره برد». از این رو برخی روزنامه‌نگاران، نویسندگان و خبرنگاران نقش کلیدی در ترویج اسلام مورد نظر ایالات متحده ایفا می‌کنند.

دولت آمریکا هم‌اکنون این سیاست را در بسیاری از کشورهای مسلمان در پیش گرفته و از جریان‌های لیبرال و سکولار که مهم‌ترین شاخصه آنها مخالفت با مفهوم «دولت اسلامی» است حمایت می‌کند. از جمله این جریان‌ها می‌توان به جریان سعدالدین ابراهیم در مصر و ابشار عبدالله در اندونزی اشاره کرد. مؤسسه رند مشکل اساسی میانه‌روها را نبود منابع مالی و سازمانی دانسته و خطاب به دولت آمریکا تأکید کرده است که «حرکت اولیه برای ایجاد شبکه‌هایی از مسلمانان میانه‌رو نیازمند کمک خارجی است».

(http://kayhannews)

هم‌زیستی گروه‌های مختلف در جامعه

چنان‌که گفته شد، با نزدیک شدن به اواخر دهه ۹۰، در تصور گولن از هویت، تحولاتی به وجود آمد. در دهه ۸۰ وی بیشتر بر هویت اسلامی شونیستی و ملی‌گرایانه تأکید می‌کرد. او آمریکا را بد و شر می‌دانست. اما حضور پیروان گولن در غرب رفته‌رفته بر این تصورات تأثیر گذاشت. او هم‌چنین خودش نیز به غرب رفت و آمدهایی داشت. نکته‌ای که در آمریکا مورد تمجید گولن قرار گرفت، این بود که جامعه آمریکا توانسته است هم‌زیستی گروه‌های مختلف را در کنار یک‌دیگر ایجاد کند.

به این ترتیب یکی از انتقاداتی که در جنبش اسلامی گولن نسبت به فرآیند غربی‌سازی در ترکیه صورت گرفت این بود که چرا کارگردانان این فرآیند به ارزش‌هایی مانند تساهل، مدارا و هم‌زیستی عمل نکردند. این گونه بود که ارزش‌هایی مانند تسامح و گفت‌وگو نیز در دهه ۹۰ به گفتمان فتح‌الله گولن اضافه شد. بر این مبنا آنها «مدینه‌النبی» را به عنوان مکانی مطرح ساختند که ادیان مختلف در آن در کنار یک‌دیگر هم‌زیستی داشتند.

در گفتمان گولن بر این امر تصریح می‌شود که این امکان وجود دارد که انسان‌ها با یک‌دیگر گفت‌وگو کنند. دلیل آنها این است که بین انسان‌ها ارزش‌های مشترکی وجود دارد و وجود این ارزش‌های مشترک خود معلول آن است که همه انسان‌ها مخلوق خدایی واحد هستند. این ارزش‌ها ارزش‌هایی اسلامی بوده و از آن‌جا که اسلام دینی جهان‌شمول است، این ارزش‌ها نیز جهان‌شمول می‌باشد.

به نظر آنها تسامح نیز به این معناست که بین گروه‌های اجتماعی گوناگون و هم‌چنین در سطح بین‌المللی بر پایه ارزش‌های مشترک همکاری وجود داشته باشد. در حین این همکاری تفاوت‌هایی برجا می‌ماند، این جاست که تسامح اهمیت خود را می‌یابد.

منابع و مأخذ:

۱. امیردهی، ع.ر، *مقاله جمهوری ترکیه*، مجله اندیشه تقریب، شماره ششم، سال دوم، بهار ۱۳۸۵.
۲. تسخیری، محمدمهدی، *کتاب التقرب (۳)*، رجالات التقرب، معاونت فرهنگی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۳. *مجله بگانه حوزه*، فروردین ۱۳۸۸ شماره ۲۵۲.
۴. *مجله انگلیسی «پراسپکت» [Prospect]*، ژوئن ۲۰۰۸.
۵. *مجله آفاق*، دوماهنامه فرهنگی اجتماعی، ۱۳۸۲، شماره ۳.
6. Said Nursi, Bediüzzaman, Risale- i Nur Külliyyatından, Lemalar, İstanbul, Envar neşriyyati, 1996, sahife 154.

7. Bekim Agai (2002) 'Fethullah Gu"len and his Movement's Islamic Ethic of Education', Critique: Critical Middle Eastern Studies, p. 11(1).

8. Elisabeth O"Zdalga (2003) 'Secularizing Trends in Fethullah Gu"len's Movement: Impasse or Opportunity for Further Renewal?' Critique: Critical Middle Eastern Studies, p. 12(1).

9. Yavuz, Hakan (2004) 'Opportunity Spaces, Identity, and Islamic Meaning in Turkey', in Islamic Activism, eds. by Quintan Wiktorowicz, Indian University Press.

10. Az.fgulen.com

11. <http://kayhannews>

12. Shahrvandemrouz.com

13. www.bashiransari.com

14. Zaman qazetesi

15. bashgah.net

16. FƏTULLAH GÜLƏN KİTABI

